

В. Г. Поліщук,
аспірант, Луцький національний технічний університет

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАТКОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті запропоновано використання податкових інструментів стимулювання сталого розвитку регіонів України. Розглянута роль екоподатків у стимулюванні сталого розвитку регіонів. Проаналізовано застосування екоподатків у податкових системах у закордонних країнах. Розглянуто перспективи податкового стимулювання сталого розвитку регіонів України.

In the article the using of tax instruments of stimulation of sustainable development of Ukraine is offered. The role of ecotaxes is in stimulation of sustainable development of regions is considered. Application of ecotaxes in the tax systems in foreign countries is analysed. The prospects of tax stimulation of sustainable development of regions of Ukraine is considered.

Ключові слова: сталий розвиток регіонів, екоподатки, податкове стимулювання.

Keywords: sustainable development of regions, tax stimulation, ecotaxes.

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку для України великої актуальності набуває утвердження сталого розвитку регіональних соціо-еко-економічних систем. Перш за все, це зумовлено важким соціально-економічним та екологічним станом регіонів, а також необхідністю задовольнити першочергові потреби регіонів. Здійснити це можна за допомогою впровадження дієвих стимулюючих інструментів. До них можна віднести ефективні інструменти фінансово-економічного спрямування — податкові інструменти. Великий набір податкових стимулів та вмiла реалізація податкової політики зумовили стрімке забезпечення сталого розвитку у зарубіжних країнах. Неабияка роль при цьому надається екологічним податкам (екоподаткам). На жаль, на сьогодні в нашій державі не використовуються повною мірою всі переваги екологічного оподаткування, що перешкоджає

поступу регіонів України до сталого розвитку. Щоб усунути ці недоречності у системі вітчизняного оподаткування, з'ясуємо зміст екоподатків під час стимулюючого впливу на регіональні системи України.

Питання екологічного оподаткування протягом тривалого часу розглядалось вітчизняними вченими. Зокрема, воно порушувалось у працях В.Л. Андрущенко, А.Г. Мельника, С.Г. Міщенко, З.В. Герасимчук, І.М. Вахович та багатьох інших. Проте дослідження не сприяли вияву взаємозв'язку між екологічним оподаткуванням та стимулюванням сталого розвитку, а також застосувань зарубіжного досвіду з цього питання в умовах українських регіонів. Крім того, суттєвим недоліком у розглянутих працях вчених є однобокий характер оподаткування, відсутність узгодженості між соціальною, екологічною та економічною сферами.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є з'ясування ролі таких податкових інструментів стимулювання сталого розвитку регіонів у зарубіжних країнах, як екоподатки, виявлення позитивних моментів для застосування їх в Україні. Також ваговим питанням для з'ясування є аналіз всієї податкової політики та виявлення взаємозв'язків із сталим розвитком регіональних соціо-еколого-економічних систем.

РЕЗУЛЬТАТИ

Податки завжди посідали вагомe місце у фінансовій системі держави. Вони забезпечували розподільчу, контрольну і, що найголовніше — стимулюючу функції. Стимулююча функція податків полягає у "здатності системи і податкової політики держави позитивно впливати на економічне зростання, розвиток науки, підприємницьку діяльність тощо" [1, с. 369]. Протягом останнього часу в світі зросла увага вчених та управлінців до податків екологічного спрямування. В першу чергу змінилась податкова політика, що виражається у змінах до законодавства провідних країн світу, втіленням податкових "зелених" реформ, а також розробкою нових механізмів податкового стимулювання країн та їх регіональних систем.

Податкова політика будь-якої держави повинна визначатися не сьогоденними потребами наповнення доходної частини бюджету, а, як слушно зауважує Шнипко О.С., "ґрунтуватися на довгострокові цілі стимулювання конкурентоспроможності вітчизняних виробників, а отже, й національної економіки в цілому" [2, с. 148—149].

Податкова політика держави повинна регулювати податкову політику регіональних систем, відповідати потребам регіонів, сприяти розвитку виробництва і сфери послуг у регіоні, забезпечувати соціальний добробут. Крім того, вона повинна регулювати через економічні механізми екологічні процеси в регіоні.

Відтак, податкова політика регіону передбачає вибір складу і структури податків та зборів, визначення платників податків, встановлення ставок оподаткування, пільг тощо. Податкова політика регіону, на думку Герасимчук З.В., є складовою фіскальної політики, зміст якої полягає в оптимізації доходів та видатків бюджетних коштів для забезпечення цілей сталого розвитку [3].

Для того щоб розглянути сутність податкової політики у контексті стимулювання сталого розвитку регіонів, з'ясуємо зміст основних термінів податкової політи-

ки. Власне, термін "податок" розуміється як обов'язковий внесок платників для бюджету і позабюджетних фондів, розміри і терміни якого регламентуються податковим законодавством [4, с. 454]. Зміст екологічного податку, в свою чергу, передбачає збір коштів і розподіл між відповідними бюджетними рівнями з тим, щоб вони були витрачені на екологічні проблеми даного рівня.

Попри зрозумілість вживання терміна "екоподаток", у зарубіжних країнах використовуються різноманітні форми його застосування. Зокрема, Мельник А.Г. пропонує виділяти такі найхарактерніші форми екоподатку [5, с. 527—528]: громадянський екологічний податок (характерний для Франції); екологічний податок на автомобілі (ЄС, США, Канада, Японія); екологічний податок на повітряний транспорт (Канада, США, Данія, Норвегія, Швеція); екологічний податок на конкретні групи товарів — мінеральні добрива, пластмасова тара, упаковка, розчинники, мастила тощо (ЄС, Канада); екологічний податок на паливо (ЄС); комунальний податок та ін.

Цікавою є частка екологічних податків, у відсотках до оподаткування у різних країнах: США — 3,2%, Канаді — 4,5%, Швейцарії — 4,7%, Німеччині — 4,9%, Франції — 5,4%, Нідерландах — 5,5%, Греції, Новій Зеландії — 6,1%, Японії — 6,5%, Фінляндії — 7,3%, Іспанії — 7,5%, Великобританії — 8,2%, Італії — 9,0%, Португалії — 11,5%, Ірландії — 11,9% [5, с. 528].

Серед податкових інструментів, що застосовуються для вирішення проблем сталого розвитку регіонів у закордонних країнах, можна виділити такі: у США — екологічне оподаткування шкідливих виробництв, податкові пільги; Канаді — податки, обов'язкові ресурсні платежі, плата за забруднення, податковий кредит, податкові пільги; Великобританії — податки, прямі платежі за забруднення, ресурсні платежі; Швеції, Франції, Нідерландах та інших країнах ЄС — прямі платежі за забруднення понад встановлені ліміти, податки, ресурсні платежі; Японії — екологічні податки; Китаї — ресурсні платежі, податки тощо [6].

Як бачимо, крім названих податкових інструментів, у напрямі екологічного стимулювання не менш важливими є податкові інструменти пільгового характеру. Їх можна згрупувати у три базові групи: податкові пільги для підприємств, що випускають екологічно чисту продукцію (сільськогосподарська, будівельна, промислова екологічно чиста продукція); податкові пільги на здійснення екологічно орієнтованих видів діяльності (рециклінг, очистка

від відходів водоймищ, екотуризм, підтримка біорізноманіття); екологічні пільги на інвестиції, що мають екологічний характер.

Як не прикро, але в Україні практично не використовуються екоподатки та екологічні податкові пільги. Натомість досить великого поширення набули екологічні платежі. В Україні плата за забруднення навколишнього середовища встановлюється: за викиди в атмосферу забруднюючих речовин стаціонарними і пересувними джерелами забруднення; скиди забруднюючих речовин у поверхневі води, територіальні та внутрішні морські води, а також підземні горизонти, в тому числі скиди, що здійснюються підприємствами через систему комунальної каналізації; розміщення відходів у навколишньому природному середовищі [7, с. 93].

Безплатність і дешевизна природних ресурсів, які використовувалися у господарській практиці регіонів раніше, завдали великої шкоди природно-ресурсному потенціалу регіонам України, їхній екології. Означена ситуація характерна не тільки для України. Російський вчений, фахівець в галузі сталого розвитку, Лук'янчиков М. М. відзначає, що в державні позабюджетні фонди екологічні фонди не входять, що сприяло тому, що "екоплатежі втратили стимулюючий характер і перетворились на знеособлену форму одного з неподаткових способів формування бюджетів всіх рівнів управління" [8, с. 19—20].

Позитивом є те, що основою для формування нового економічного механізму забезпечення розширеного відтворення природних ресурсів, їх охорони, регулювання раціонального використання став "принцип платного, компенсаційного за змістом природокористування зі створенням системи відповідних платежів" [9, с. 197].

До речі, збори, пред'явлені підприємствам, організаціям, установам за забруднення навколишнього середовища зросли у 2007 р. в порівнянні з 1996 р. у 2,8 рази і становили 955,7 млн грн. [10, с. 541]. З них найбільшу частку склали збори за викиди в атмосферне повітря від стаціонарних джерел — 501,5 млн грн. (52,5%) та збори за розміщення відходів — 322,0 млн грн. (33,7%). Збори за викиди в атмосферне повітря від пересувних джерел становили у 2007 р. 57,2 млн грн. (5,9%), а збори за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти — 785,0 млн грн. (7,9%).

Слід відмітити, що в англійській мові не існує спеціального терміна для означення поняття "збори" чи "платежі". Всім їм відповідає англійський варіант нашого терміну

"податок".

Також цікавою є система розподілу коштів між рівнями бюджетної системи у різних країнах. В Австралії основним джерелом місцевих доходів (у даному контексті — регіональних) є податки на фонд заробітної плати, Канаді — податок на індивідуальний дохід (комбінований федерально-провінційний характер), Німеччині — податки, надходження від яких розподіляються між декількома рівнями бюджетної системи у відповідності із заданими відсотками, основний — податок на доходи фізичних осіб, у США — податок на майно, в Іспанії — податки, надходження від яких розподіляються між декількома рівнями бюджетної системи [11, с. 122]. До речі, в Україні основним джерелом наповнення місцевих бюджетів серед податкових надходжень є податок з доходів фізичних осіб [12].

Одним із суттєвих недоліків податкового стимулювання в Україні є відсутність Податкового кодексу, який би чітко визначив базу оподаткування, ставки, джерела сплати податків, терміни сплати податків (податковий період), штрафні санкції до платників податків за порушення податкового законодавства. В першу чергу, це стосується звичайних податків, проте не слід забувати і про законодавче закріплення екологічних податків. Також не йдеться про податкове стимулювання у прийнятому у вересні 2005 р. Законі України "Про стимулювання розвитку регіонів" [13].

Недоліком податкової системи України, на думку Міщенко С. Г., є надзвичайно великий податковий тягар, в результаті якого знижуються можливості податкового стимулювання росту обсягів виробництва товарів, структурної перебудови економіки, підвищення ступеня ділової активності суб'єктів господарювання [14, с. 31]. Дане твердження слід доповнити. Зокрема, відсутність у податковій політиці елементів стимулювання сталого розвитку викликає наступні негативні явища: податковий тягар буде зростати і перекладатися на населення (замість того, щоб підприємства платили податкові платежі за забруднення навколишнього середовища).

Крім того, в Україні відсутня диференціація прямих податків (податку на прибуток підприємств), а також переважають у структурі податків непрямі податки, що негативно впливає на незможні верстви населення. Дестимулюючу функцію виконує надмірний податковий тягар, що вилучає понад 80% доходів. На фоні таких реалій регіони України практично повністю втрачають економічну самостійність, адже вилучені в них кошти майже повністю осідають у

державному бюджеті.

У таких умовах досягти сталого розвитку регіонів практично неможливо. Тому в даному випадку варто погодитись із Маслюківською О. П., що в Україні назріла еколого-трудова податкова реформа [15, с. 205]. Зміст її полягає у зниженні чи анулюванні певних соціальних податків з одночасним введенням нових податків, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, завдяки розширенню бази екологічного оподаткування, але без збільшення загального податкового навантаження. На практиці ідея заміщення соціального податку екологічним стала реальністю у таких країнах Європи, як Данія, Італія, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Великобританія, Фінляндія, Швейцарія, Швеція, Бельгія та Австрія.

Поруч із новими інструментами податкового стимулювання варто відмітити закордонний досвід у використанні традиційних податкових стимулів. У даному випадку мова йде про податковий кредити та зменшення ставки податку на прибуток підприємств. Розглянемо досвід таких країн, як США, Кореї та Японії.

Зокрема, японським фірмам надається податковий кредити у розмірі 20 % приросту витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР). Податковий кредит може складати максимально 10 % зобов'язання по податку на прибуток. Додатково існує податкове кредитування в розмірі 6% від інвестицій у НДДКР у секторі базових технологій (розробка нових матеріалів, біотехнології та ін.).

Податкове стимулювання у вигляді зменшення податку на прибуток корпорацій та податку на приріст капіталу сприяло у 80-х роках приросту інвестицій у Кореї. У цій країні виділено ряд передових технологій, у розвитку яких вкладаються інвестиції на умовах максимального сприяння (комп'ютерна техніка, програмне забезпечення, напівпровідники, лазерна техніка та передові технології). При цьому система податкових пільг передбачає звільнення від податків на доходи на 5 років, зниження податкового тягаря на наступні три роки, зниження податку на дивіденди та ще ряд податкових привілеїв [16, с. 122—123].

Також варто враховувати досвід США у сфері податкового стимулювання. Так, законодавство цієї країни передбачає для малих підприємств дві занижені ставки з податку на прибуток у розмірі 15 % та 28 %, а для проведення НДДКР у приватному секторі існує приховане стимулювання у формі надання права вибору між віднесенням витрат на НДДКР як витрат із записом у їх актив.

Отже, підсумовуючи досвід по-

даткового стимулювання у розглянутих країнах, можна стверджувати, що прогресивний розвиток економіки цих країн був зумовлений вдалою податковою політикою держави зі стимулюючою метою. І хоча привілеї надавались переважно підприємствам, що розташовувались у конкретних регіонах країни, переваги від такої політики відчули практично у всіх куточках країни. Вкладення коштів у прогресивні та наукоємні галузі економіки за допомогою податкових стимулів сприяли утвердженню нової курсу країн, направленою на досягнення сталого розвитку суспільства та регіонів зокрема.

Як бачимо, досвід розвинутих країн світу показує, що на сьогодні надзвичайно актуальним стимулювання сталого розвитку через податкові інструменти. Тому Україна повинна, враховуючи напрацьований у цих країнах досвід, переймати та адаптувати його до наших умов. Чітка і виважена податкова політика у цьому плані дозволить вже у найкоротший час подолати негативні процеси у соціально-економічній та екологічній сфері, а в недалекій перспективі — досягти сталого розвитку регіональних соціо-еколого-економічних систем. Першочерговими заходами для цього є: внесення змін до існуючих нормативно-правових актів (кодексів, законів, постанов), прийняття Податкового кодексу України (з врахуванням елементів податкового стимулювання — через екоподатки, екологічні податкові пільги), напрацювання методики застосування податкових стимулюючих заходів рамках податкової політики.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищевикладене, робимо висновок, в Україні на сьогодні практично відсутнє екологічне податкове стимулювання, що свідчить про недосконалість вітчизняної податкової системи. Такий стан справ не сприяє конкурентоспроможності регіонів та вирішенню загальних потреб регіональних соціо-еколого-економічних систем. Запровадження нових ефективних форм податкової політики та удосконалення традиційних сприятиме забезпеченню добробуту населення регіонів та швидкому досягненню їх сталого розвитку.

Література:

1. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т.2 / Мочерний С.В. Ларіна Я.С., Устинко О.А., Юрій С.І. / За ред. С.В. Мочерного. — Львів: Світ, 2006. — 568 с.
2. Шнипко О.С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації /

О.С. Шнипко. — К.: Наук. думка, 2003. — 334 с.: іл.

3. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика: монографія / З.В. Герасимчук. — Луцьк: Надстир'я, 2008. — 528 с.

4. Теорія фінансів: Навчальний посібник / За загальною ред. О.Д. Василика. — Київ: Центр навчальної літератури, 2005. — 480 с.

5. Основи стійкого розвитку: Навчальний посібник / За заг. ред. д.е.н., проф. А.Г. Мельника. — Суми: ВТД "Університетська книга", 2005. — 654 с.

6. Переход к устойчивому развитию: глобальный, региональный и локальный уровни. Зарубежный опыт и проблемы России. — Москва: Изд-во КМК, 2002. — 444 с.

7. Екологічний менеджмент: навч. посіб. / За ред. В.Ф. Семенова, О.А. Михайлик. — К.: ЗНАННЯ, 2006. — 366 с.

8. Лукьянчиков Н.Н. Совершенствование системы платежей за загрязнение окружающей среды и размещение отходов / Н. Н. Лукьянчиков // Бюллетень "На пути к устойчивому развитию России". — 2007. — Вып. 36. — С. 19—21.

9. Екологія: підручник / С.І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, М. А. Хвесик та ін. — Вид. 2-ге, без змін. — К.: КНЕУ, 2006. — 371 с.

10. Статистичний щорічник України. 2007 рік. Державний комітет статистики України. — Київ, 2008. — 572 с.

11. Вахович І.М. Фінансова політика сталого розвитку: методологія формування та механізми реалізації: монографія / І. М. Вахович. — Луцьк: Надстир'я, 2007. — 496 с.

12. Офіційний сайт Головного Управління Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

13. Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів" від 08.09.2005 р. № 2850-IV: www.zakon.rada.gov.ua

14. Мищенко С.Г. Стимулирование экономического развития: аспекты налогообложения: монографія / С.Г. Мищенко-Донецк: Юго-Восток, 2006. — 224 с.

15. Маслюківська О. П. Зарубіжний досвід проведення еколого-трудова податкової реформи / О.П. Маслюківська // Наукові записки. Серія "Економіка". — Вип. 9 Ч.1. — Острог, 2007. — С. 204—212.

16. Податкові важелі та стимули розвитку господарських систем (теоретичні засади та практика використання): монографія / В.Л. Андрущенко та ін.; за заг. ред. В.Л. Андрущенко, В.М. Мельника. — Ірпінь, ДПА України, Нац. ун-т ДПС України, 2006. — 209 с.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2009 р.